

DOINA CIOBANU, *Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I–XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean*, Editura Alpha, Buzău, 2002, 242 p.

Încă din antichitate este cunoscut fenomenul exploatării sării în spațiul românesc, carpato-dunărean. Acest proces s-a perpetuat și în epocile următoare, fapt atestat de izvoarele scrise, însoțite uneori de imagini sugestive, precum cele din timpul dominației romane sau din vremea domniei voievozilor români (Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun). Rolul deosebit al sării, în istoria noastră, este cunoscut și prin intermediul episodului bănățean al vămuirii sării regale maghiare, de către ducele Ahtum, care a determinat lupta pentru deținerea monopolului sării în acest spațiu. Dacă scopul exploatării și valorificării sării este cunoscut, precum și căile de acces rezultate în urma schimburilor comerciale, mai puțin știute sunt tehnicile, metodele și uneltele utilizate, în vederea extragerii sării din spațiul carpato-danubian, în perioadele incipiente ale omenirii. În acest ultim scop, și nu numai, este foarte bine venită lucrarea Doinei Ciobanu, care și-a propus să argumenteze, din punct de vedere politic, economic și spiritual valoarea acestui mineral.

Volumul de față este o sinteză a aspectelor economice cu multe implicații în evoluția societății carpato-danubiene din perioada secolelor I–XIII d.Hr. Argumentul redactării lucrării este legat de dezinteresul cercetărilor cu privire la întregul proces al exploatării, din perioadele vechi ale istoriei noastre, atenția specialiștilor pentru problema în

discuție fiind consemnată în istoriografia românească doar pentru epoca modernă și contemporană.

Compusă din patru capitole, cartea este prefațată de cuvântul prof. dr. Dan Gh. Teodor, explicația abrevierilor utilizate și argumentul autoarei. Ea se încheie cu un rezumat în limba engleză și un important catalog al izvoarelor sărate exploatare și valorificate în spațiul și secolele amintite. Pe ultimele pagini se află bibliografia de specialitate, consistentă, presărată cu lucrări în limbi străine și repartizată pe capitole, succedată de o anexă care include tabele cu zăcăminte de sare din diferite zone geografice (spre exemplu: din văile Sucevei, Troțușului, Buzăului, Dâmboviței, Jiului; din depresiunile Transilvaniei) și hărți diverse cu sublinierea centrelor de extracție a sării. Tehnicile, metodele și uneltele folosite sunt sugestiv reflectate în ilustrația aferentă lucrării. Prefața semnată de prof. dr. Dan Gh. Teodor cuprinde o succintă trecere în revistă a conținutului celor patru capitole cu menționarea realizărilor autoarei. Argumentul conține intenția de a limpezi imaginea tulbură ce persistă încă și astăzi asupra sistemului de exploatare a sării din perioadele de început din spațiul carpato-danubian. În vederea reușitei, autoarea a apelat la sursele de informare oferite de opere, publicații științifice din domeniul arheologiei, istoriei, geologiei, medicinei, la care se adaugă propriile cercetări de teren. Introducerea cărții,

care este în fapt capitolul I, aduce unele lămuriri privitoare la natura mineralului în discuție, amintind totodată depozitele de sare existente și folosirea lor; acestea sunt apele mărilor și oceanelor cu o salinitate foarte mare (30g sare/litru). Doina Ciobanu accentuează condițiile necesare pentru extracția sării din mări, oceane și lacuri, cu specificarea că acest fapt este posibil doar în zonele cu clima adecvată, ca temperatură și umiditate, de obicei în zonele tropical aride. Cum era de așteptat este subliniat rolul indispensabil al sării în viața oamenilor și a animalelor. Potrivit informațiilor din acest prim capitol, România este una dintre țările Europei, ce dispune de mari cantități de sare; adevăr recunoscut de altfel știindu-se că țara noastră dispune de 200-300 puncte masive de sare. Conform unor statistici România este plasată chiar în vârful ierarhiei țărilor europene deținătoare de sare.

Firul introductiv laudă calitatea zăcămintelor din masivii de sare, însă exagerează în privința condițiilor ușoare de exploatare a acestora. Autoarea enumeră principalele centre de extracție a sării: Ocna Șugatag, Ocna Dej, Ocna Mureș, Ocna Sibiului, Turda și salinele de la Praid (Transilvania). Pentru Oltenia, Muntenia și Moldova amintește centrele salifere de la Ocnele Mari, Slănic Prahova, Târgu Ocna și Cacica. Rolul economic al sării este dublat de unul spiritual, de legătura între semenii, exemplificat la vechii arieni, care considerau sarea „sfântă” întrucât împiedica descompunerea cadavrelor. Egiptenii foloseau mineralul în vederea îmbălsămării morților, iar la romani contribuția sării se reflecta în numele zeiței sănătății și prosperității, Salus. Cunoscutul obicei al întâmpinării oaspetelui cu pâine și sare era la arabi o garanție din partea gazdei, pentru viața și avutul noului venit. Capitolul secund aduce în prim plan un al treilea rol al sării, în afara celui economic și spiritual, cel politic. Ca orice lucrare istorică, și aceasta pornește de la izvoarele scrise ale vremii, precum și cele arheologice, ambele surse destul de reduse în consistență, însă permit sublinierea însemnătății sării în societatea veche, geto-dacă, romană și în timpul marilor migrații prezente în spațiul carpato-danubian. În absența unor mărturii scrise, Doina Ciobanu crede că, în preistorie, oamenii au depistat sursele de sare prin intermediul animalelor. Astfel își argumentează ideea amplasării așezărilor umane, din epoca bronzului și hallstattului, în preajma surselor de sare și nu ca urmare a unei stabiliri aleatorii. În sprijinul ipotezei îl amintește pe John Fichtel care, la 1780 semnala urme preistorice de exploatare, cu unelte de piatră și bronz, vechi de 3500 ani, în salinele din Maramureș, Rodnă și Ocna Șugatag.

Expunerea continuă cu ciclul exploatării sării în perioada geto-dacă, în vremea domniei lui Burebista fiind consemnate schimburi economice între autohtonii din zona Ocnelor Mari și negustorii greci și romani. Dovezile schimburilor comerciale dintre autohtoni și lumea greco-romană sunt mai numeroase: tezaurele monetare descoperite pe văile Jiului, Buzăului, Oltului, asigurau plata exportului de sare. Capitolul continuă cu

reconstituirea tabloului exploatării populației, a solului și a subsolului provinciei Dacia de către autoritățile romane. Sărăcia Peninsulei Italice în zăcămintele de sare, minereuri prețioase este înlocuită de bogăția geto-dacilor. Izvoarele antice oferă cunoașterea pentru spațiul carpato-danubian a 18 mine mari și 11 mai mici: Cojocna, Dej, Ocna Mureș, Turda, Domnești, Bistrița-Năsăud ș.a. În urma acestor izvoare autoarea a depistat cele două drumuri importante ale sării, al Mureșului și al Oltului, ce permiteau accesul dintr-o zonă în alta, din antichitate și până în vremurile moderne. Centrele de exploatare a sării erau apărate de legiuni romane, fapt atestat de urmele prezenței castror; spre exemplu la Dragna-de Sus legiunea a V-a Macedonica și a XI-a Claudia. Bogăția salină a geto-dacilor era prezentă în toată lumea romană. În acest sens și-a exprimat punctul de vedere și Doina Ciobanu care a fost influențată în decizie de însemnările lui Vasile Pârvan, potrivit cărora: „sarea pleca din Dacia până la Salona, la Mytilene și chiar până în Egipt”. Corect s-a constatat în spațiul carpato-danubian că, după retragerea aureliană, exploatarea bogățiilor solului și a subsolului a continuat, chiar dacă în zonă s-au infiltrat migratori. În majoritatea lor crescători de vite, migratorii aveau nevoie de acest mineral. Necunoscătorii ai procesului de extracție, ei s-au folosit de autohtoni pentru a beneficia de mineralul în cauză, pe căi pașnice sau mai puțin ortodoxe. Provincia Dacia oferea nu doar sarea necesară animalelor dar și spații largi pentru pășunat, iată de ce, intuitiv, este recunoscută schimbarea relațiilor comerciale bazate pe bani cu o economie naturală, în care plata obligațiilor se onora în natură (cereale, sare, metale, munca fizică). În cadrul acestei economii, sarea a fost nu doar o sursă de plată, ci și o „monedă de schimb”. Capitolul schițează, în mare, periplul populațiilor migratoare în spațiul fostei Dacii, după părăsirea ei de autoritățile romane. Menționați în ordinea cronologică a pătrunderii lor (sarmați, goți, huni, gepizi, avari, slavi, unguri), accentul cade pe dependența așezării lor în preajma salinelor și încercarea de a obține controlul, autoritatea asupra acestor zăcămintele. Evidențierea importanței asupra acestui mineral în viața migratorilor se reflectă în cazul ungarilor, pentru care sarea, alături de aur și pășuni reprezenta întregul lor avut. Din acest motiv ungarilor, iar înaintea lor avarilor și slavilor, s-au așezat în podișul central transilvănean, în preajma surselor de sare, pe care cu vremea le-au luat sub autoritate proprie.

Documentele din perioada evului mediu românesc au înlesnit cercetările Doinei Ciobanu și au permis desprinderea unor concluzii certe. În Transilvania, salinele au devenit proprietatea regilor maghiari (Geza I, Bela al II-lea, Bela al III-lea, Andrei al II-lea, Bela al IV-lea), din care rezultau venituri consistente sau erau oferite ca dăni mănăstirilor ori persoanelor din anturajul coroanei maghiare. Aceeași situație este consemnată, pe baza documentelor din secolele XIV-XV și în Țara Românească și Moldova. Însemnările călătorilor străini

ce au vizitat aceste meleaguri (Petru Bogdan Baksic, Ioan Travelski, Elina Domenico) subliniază calitatea și cantitatea mare de sare exportată.

Capitolul al III-lea este dedicat tehnicilor, metodelor și uneltelor folosite cu scopul obținerii sării. În debutul său este schematic înfățișată creșterea și evoluția demografică din antichitate și până în evul mediu. Numărul mare al locuitorilor îi obligă la exploatarea bogățiilor solului și subsolului în vederea supraviețuirii. În lipsa unor mențiuni a izvoarelor antice, referitoare la mijloacele tehnice, prin care se obținea producția de sare, Doina Ciobanu a apelat la metodele populare actuale, care sunt similare celor antice doar că, astăzi, ele au evoluat fiind perfecționate și mult mai rentabile cantitativ și calitativ; spre exemplu: tehnica crivacului, metoda maramureșană sau metoda puțurilor gemene, ultima evidențiată de descoperirea de la Valea Florilor din Transilvania. Descoperirea luată ca exemplu, de autoarea lucrării, se remarcă prin păstrarea uneltelor folosite în antichitate la extragerea sării: cazmaua, lopata mare și mică, de tip vâslă, cociorba (săpăliga), țiu de sare, troaca, pârghia simplă și pârghia cârlig, rășnița din piatră. Cea mai mare parte a obiectelor sunt comune și astăzi, însă pentru unele nu li s-a stabilit o analogie adecvată fiind, se pare, unelte aparte (țiu de sare, troaca și rășnița din piatră).

Cu sprijinul surselor antice (Plinius cel Bătrân), la care a apelat autoarea, aflăm de modul de iluminare al minelor (cu opaițe), de fabricarea uneltelor în ateliere meșteșugărești locale și de abandonarea centrelor de exploatare, când nu mai ofereau siguranță, rezervele de sare secau, sau în interiorul minei se infiltra apa. Această veche îndeletnicire de extracție a sării în spațiul carpato-danubian, văzută ca o preocupare exclusiv autohtonă, constituie pentru Doina Ciobanu un alt argument al continuității neîntrerupte a daco-romanilor și apoi a populației românești din teritoriul fostei Dacii. Ultimul

capitol al lucrării este rezervat concluziilor generale, de multe ori reluate pe parcursul acestui volum și asupra cărora nu vom mai insista, întrucât au mai fost menționate. Ca orice lucrare, și aceasta are unele scăpări, cum ar fi neclaritățile din cadrul aparatului critic (note de trimitere ce nu au legătură cu textul respectiv), referințe bibliografice cu caracter de popularizare și nu de specialitate, nevalorificarea tuturor izvoarelor și posibil reducerea textului, în vederea publicării, a lipsit întregul de o uniformitate totală între scris și imagine. Regretul autoarei din finalul cărții este legat de imposibilitatea cercetărilor arheologice de a acoperi, în lipsa unor izvoare scrise, lacunele din cadrul procesului de extracție al sării, factor important în evoluția societății românești, întrucât în preajma salinelor s-au produs modificări de-a lungul vremii care nu mai permit accesul liber în zonă. Pentru viitor ea speră ca cercetarea de teren să aducă o contribuție mai largă în vederea cunoașterii amănunțite a tuturor aspectelor „aurului alb”. Totodată, perioada aleasă fiind prea largă, este foarte greu de acoperit subiectul și de epuizat, în totalitate, sursele de informare.

În ultima parte a lucrării, pe lângă bibliografia selectivă, rezumatul în limba engleză, ilustrația bogată și hărțile cu centrele saline, se află și catalogul surselor de sare exploatare în spațiul carpato-danubian, în perioada secolelor I–XIII d.Hr., foarte util prin coordonatele geografice ale fiecărei localități.

Ca urmare a unor preocupări statornice în domeniu, însoțite și de cercetări proprii de teren, în decursul mai multor ani, Doina Ciobanu a reușit cu succes să îmbine într-un singur volum informațiile izvoarelor scrise, contribuțiile arheologice și progresele tehnice ale lumii moderne în privința abordării unui subiect sensibil, cu puternice rezonanțe în plan economic și politic.

GEORGE HÂNCEANU